

Open Access - úvod

Miroslav Bartošek

ÚVT MU

Knihovnicko-informační centrum MU

Osnova

1. OA: stručný přehled
2. OA na MU?
3. Národní spolupráce

OA: stručný přehled

Problémy vědecké komunikace

Finanční problémy

- **serials crises** - ceny časopisů rostou rychleji než inflace (10-12%)
- monopolistické praktiky vydavatelů (packages, podmínky licencí)

Nárůst informací

- 25 000 vědeckých časopisů, 2.5 mil článků/rok - trvalý růst

Pomalá komunikace

- 1-1,5 roku než přijatý článek vyjde

Nízká dostupnost

- copyrightový monopol
- přístup jen pro bohaté

Vědecké poznatky dostupné jen omezené komunitě privilegovaných uživatelů!

Co je Open Access

Idea: vědecké informace dostupné každému-volně-online

- „Literatura, která by měla být volně dostupná online, je ta, kterou vědci poskytují světu, aniž by za ni očekávali platbu. Primárně tato kategorie zahrnuje recenzované časopisecké články; patří sem ale i nerecenzované preprinty, které vědci mohou chtít nabídnout online pro připomínkování nebo jako upozornění kolegům na důležité výzkumné poznatky. Existuje mnoho stupňů a druhů širšího a snazšího přístupu k takové literatuře. Pojem „**otevřený přístup**“ k této literatuře myslíme její volnou dostupnost na veřejném internetu umožňující libovolnému uživateli číst, stahovat, kopírovat, distribuovat, tisknout, prohledávat nebo vytvářet odkazy na plné texty těchto článků, sklízet je pro potřeby indexace, předávat je jako data pro software, nebo používat je k jakýmkoliv jiným legálním účelům bez finančních, právních nebo technických omezení s výjimkou těch, která jsou neoddělitelnou součástí získání přístupu k internetu samotnému. Jediným omezením na reprodukci a distribuci a jediným uplatněním autorsko-právní ochrany (copyrightu) v této oblasti by mělo být poskytnout autorům kontrolu nad integritou jejich prací a právo na řádné uznání a uvedení autorství.“

BOAI: Budapest Open Access Initiative, 2002

- **kvalitní vědecká literatura**
- **volná dostupnost a neomezené využití**

Co je Open Access

- **Idea:** vědecké informace dostupné každému-volně-online
 - **Hnutí:** za uskutečnění idee
-

Kvalitní vědecká literatura

- recenzovaná
- další (preprinty, data, technické zprávy)

Přístup

- volná dostupnost
- neomezené využití

Jediná omezení

- uvádět autorství
- kontrola autora nad integritou díla

BBB-iniciativy

- **Budapešť'ská iniciativa**

- 2002, Budapest Open Access Initiative - BOAI
- Open Society Institute (Sorosova nadace)
- základní principy, zdůvodnění a postupy

- **Prohlášení z Bethesdy**

- 2003, Bethesda Statement on Open Access Publishing
- biomedicínská vědecká komunita
- kroky pro přechod k OA pro všechny subjekty

- **Berlínská deklarace**

- 2003, Berlin Declaration on OA to Knowledge in Sciences and Humanities
- konference, Max Planck Society
- výzva pro vědce a vědecké instituce - změna publikačních návyků
- deklaraci podepsalo na 300 vědeckých institucí
- **11.10.2010 podepsala MU - jako první česká univerzita!**

Cesty k OA

- **Zlatá cesta**
publikování v otevřených časopisech
(OA poskytují vydavatelé)
- **Zelená cesta**
autoarchivace v otevřených repozitářích
(OA poskytují autoři)

Zlatá cesta OA-časopisy

Bezplatný přístup pro čtenáře - kdo kryje náklady?

- **Nekomerční časopisy**
 - bezplatné pro čtenáře i autory
 - náklady kryje třetí strana (vědecká instituce)
- **Komerční časopisy**
 - bezplatné pro čtenáře, **náklady hradí autor**
 - 700 - 3,500 USD/článek
 - neziskoví vydavatelé (PLoS), ziskoví (BioMed Central)
- **Jiné modely**
 - **Hybridní** - otevřený přístup jen pro zaplacené články
 - **Pozdržený OA** - až po uplynutí časového embarga (moving wall)

DOAJ - Directory of OA Journals (>5 500 časopisů, 2 nové/den)

<http://www.doaj.org>

Zelená cesta OA-repozitáře

Autoři sami své práce zveřejňují na webu (autoarchivace).

- **Institucionální repozitáře**

- autor vloží svou práci sám nebo v zastoupení
- repozitář - zpřístupnění v OA, dlouhodobá archivace
- instituce - zviditelnění, zpřístupnění své produkce
- Univ of California: eScholarship Repository - <http://escholarship.org>

- **Předmětové repozitáře**

- pokrývají celosvětově určitou vědní oblast
- fyzika, matematika, comp.sci - preprintový <http://arxiv.org> (600 tisíc e-printů)

- **Osobní stránky**

- osobní www-stránky (nízká viditelnost/životnost/interoperabilita)
- odborný profil na vědecké síti - Research GATE, <http://www.researchgate.net>
- SelectedWorks - nad repozitářem automaticky generované osobní přehledy prací

ROAR - Registry of OA Repositories, <http://roar.eprints.org>

OpenDOAR - Directory of OA repos, <http://www.opendoar.org>

Problém autoarchivace: práva

Autoarchivace - jak ošetřit autorská a vydavatelská práva?

Autoři

- vědci sami chtějí své práce volně zpřístupnit
- veřejná licence Creative Commons

Vydavatelé

- CAT - *Copyright Transfer Agreement* (exkluzivita na věky)
- rozdílné politiky a rozsah práv ponechaných autorům
- **trend:** nedávat vydavatelům více práv, než potřebují k publikování
- **OA-vydavatelé:** ponechávají autorům práva k distribuci (autoarchivace)

Verze práce

- **Preprint** - před recenzním řízením
- **Postprint** - po recenzním řízení
- **Vydavatelská verze** - finální verze vysázená vydavatelem

Vydavatelé - příklady

Vydavatel	Pre-Print	Post-Print	Vyd-verze
Elsevier	ano-ale	ano	ne
Springer-Verlag	ano	ano	ne
Wiley-Blackwell	ano	ano-ale	ne
Nature Publishing	ano	ano-ale	ne
Cambridge U Press	ano	ano	ano-ale
Oxford U Press	ano	ano-ale	?
AMS - math	ano	ano	ano
APS - physics	ano	ano	ano
APA - psychology	ano	ano	ne
ACS - chemistry	ne	ne	ne

Ano-ale:

- zveřejnění pouze v IR domovské instituce, nelze poskytnout 3. stranám
- povinný link na vydavatelskou verzi (home-page časopisu)

Institucionální politiky

Dobrovolná autoarchivace - nefunguje (< 15%)

Povinná autoarchivace:

- **Deposit Mandates**
 - **ID/OA** Immediate Deposit, Optional Access-setting
 - **ID/IA** Immediate Deposit, Immediate Access
 - **ID/DA** Immediate Deposit, Delayed Access
 - **DD/DA** Delayed Deposit, Delayed Access (deposit až po embargu)
- **Permission Mandate (+ opt-out)**

Optimální **ID/OA**

- 63% OA + 37% almost OA (tlačítko „**Request e-print**“)

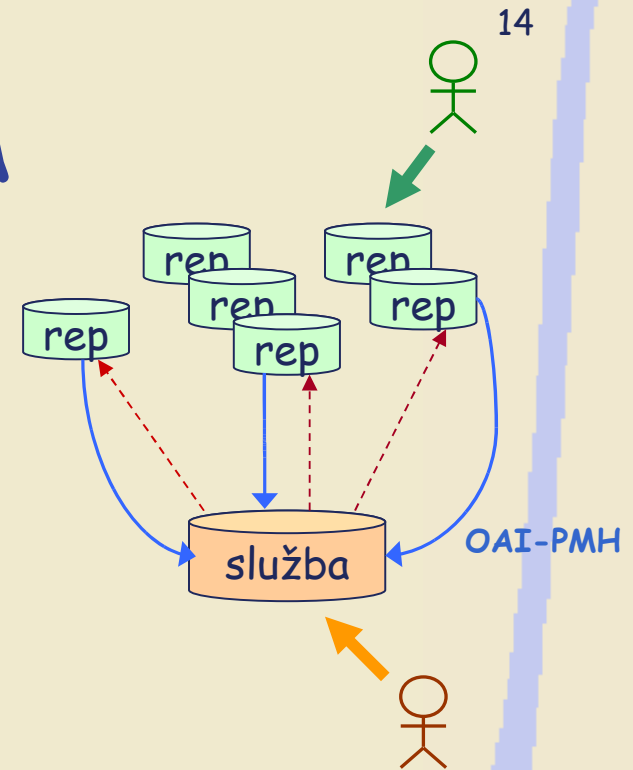
Open Access Archivangelism

Stevan Harnad

Which Green OA Mandate Is Optimal? December 7, 2008

Jak najít práci v OA

- **Repozitáře** - podpora OAI-PMH
- **Služby**
 - sklízí metadata o pracích v repozitářích
 - vyhledávání
 - link na plný text v mateřském repozitáři
- příklady:
 - **OAIster** - <http://oaister.worldcat.org>
 - **Bielefeld Academic Search** - <http://www.base-search.net>
 - **Scientific Commons** - <http://www.scientificcommons.org/>
 - **UK IR-Search** - <http://mimas.ac.uk/demonstrator>
- vyhledávání přes Google

Podpora OA

Grantové agentury

- požadavek na **povinné** zveřejnění výsledků výzkumu v OA
- **NHI** - National Institutes of Health (2007)
- Evropská komise - **OA Pilot in FP7** (od srpna 2008)
 - řešitelé projektů - zajistit OA přístup do 6-12 měsíců
 - ke všem recenzovaným článkům z projektů FP7 2007-2013 v 7 vybraných oblastech (Energy, Environment, Health, ICT, ...)
 - týká se to 20% výzkumu EU-FP7
 - prefer. autoarchivace do repozitářů (**zelená cesta**)

Asociace evropských univerzit (vytvářejí institucionální repozitáře)

OECD - Deklarace o přístupu k datům z veřejně podporovaného výzkumu (2004)

...a mnoho dalších...

OA na MU?

MU - výchozí situace

- MU velká + nehomogenní instituce
 - parníkový efekt
 - různorodost fakult
 - primární hybatel?
 - kompetence (politické, implementační)
 - propracovaná IT infrastruktura, ale vícero „hráčů“
-> různé představy a cíle (ÚVT MU, IS MU, knihovny)
 - nelze stavět na zelené louce - integrace do IT-infra-MU
 - nelze řešit silou, nařizováním
 - nejsou peníze
 - e-diplomky již máme, řešíme vědecké práce

Strategie postupu

Vize: intelektuální produkce MU dostupná volně na internetu

Nástroj: institucionální OA-repozitář MU (vlastní)

Kroky:

- **OA osvěta** (všeobecná x na úrovni vedení x řešitelé)
- **Politické rozhodnutí + přihlášení MU k OA** (podpis Berlínské deklarace)
- **Řešitelský tým** (KIC+knihovny, IS MU, právníci, akademici)
- **Postupná realizace**
 - IS MU - vkládání plných textů (v modulu evidence publ. činnosti - RIV)
 - Copyright Clearing Centrum MU
 - pilotní fáze: dobrovolná autoarchivace
 - směrnice MU pro autoarchivaci (míra povinnosti)
 - podpora autorům
 - nadstavby nad repozitářem MU
 - OA časopisy MU?

Národní spolupráce

Možnosti spolupráce

- skupina spolupracovníků (formální/neformální)
- platforma pro spolupráci (Asociace knihoven VŠ)
- výměna novinek z OA (<http://e-zdroje.vsb.cz/rubrika/open-access/page/2/>)
 - ve světě x doma
- **právní oblast:** společné analýzy, doporučení
 - aplikovatelnost Sherpa/RoMEO v právním prostředí ČR
 - zaměstnanecká díla
 - mustry smluv s vydavateli, ...
- spolupráce Copyright Clearing Center
- **technické řešení**
 - meziuniverzitní repozitář (IS MU, 2011?, zájem 15 VŠ)
 - standardy (doporučené metadatové schéma? - projekt DRIVER)
- **koordinovaná OA-osvěta** (sdílené články, FAQ-web, **OA-week v ČR**)
<http://www.openaccess.cz>

OA - citát na závěr

- „An old tradition and a new technology have converged to make possible an unprecedented public good. **The old tradition** is the willingness of scientists and scholars to publish the fruits of their research in scholarly journals without payment, for the sake of inquiry and knowledge. **The new technology** is the internet. **The public good** they make possible is the world-wide electronic distribution of the peer-reviewed journal literature and completely free and unrestricted access to it by all scientists, scholars, teachers, students, and other curious minds.“

BOAI: Budapest Open Access Initiative, 2002

